

CÂTEVA CONSIDERAȚII ASUPRA RELAȚIEI VOCABULAR COMUN - VOCABULAR DE SPECIALITATE PEDAGOGIC

IOANA LOREDANA BANADUC

Cuvinte-cheie: *relația vocabular comun-vocabular de specialitate, terminologizare, reterminologizare*

Sfârșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea sunt caracterizate prin efervescența, diversitatea scrierilor și a traducerilor în Banat, la fel ca și în celelalte provincii românești. În limba scrisă își fac loc în mod inevitabil „regionalisme și forme construite sau adaptate ad-hoc, potrivit cu priceperea și părerile autorilor, cu educația lor făcută în grecește, latinește sau într-una din limbile Europei apusene, în primul rând franceza sau germana”¹. Imperioasa dorință de cultivare a neamului românesc în limba maternă este consemnată de marele cărturar, deschizător de drumuri, Gheorghe Șincai: „Înainte de toate, mă ostenesc ca orice învățătură și știință să fie în limba proprie, pentru că atunci se poate învăța mai ușor și mai mult”².

În cazul vocabularului de specialitate pedagogic din această perioadă se observă o „luptă” între tradiție și inovație. Începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea, fondul vechi al terminologiei pedagogice a tins spre „emancipare”. Spre exemplu, cuvântul polisemantic *carte* a dezvoltat în decursul timpului sens pedagogic. Aceasta a desemnat atât *manualul*, „scriere dintr-un domeniu știin-

¹Ion Coteanu, *Structura și evoluția limbii române (de la origini pînă la 1860)*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1981, p.108.

² Cf. Maria Sass, *George Coșbuc și literatura germană*, Sibiu, Editura Amadeus, 2000, p. 12.

țific”, cât și „ansamblu de cunoștințe din domeniul didacticii”, parte a pedagogiei care se ocupă cu principiile și metodele predării materiilor de învățământ. Calcul lingvistic *carte de mână*, după germanul *Handbuch*, propus de bănașeanul Nicolae Soica de Hațeg, a fost înlocuit treptat în literatura de specialitate de *cărțicea*, termen propus de Mihai Roșu, sau de *manuductor*, varianta lui Ioan Mihuț, pe când în țările românești de peste Carpați se folosea cuvântul de origine greacă *enhirid*, pentru ca mai târziu toate aceste forme să piardă teren în favoarea neologismului latino-roman *manual*. N.A. Ursu identifică termenul *manual*, având accepțiunea „scriere care cuprinde noțiunile de bază într-un domeniu”³, în gazeta politică, administrativă, culturală și literară, „Curierul românesc” din București (1829). *Carticea*, „ansamblu de cunoștințe din domeniul didacticii”, a circulat în literatura de specialitate alături de *normalul*, termen atribuit⁴ bănașeanului Mihai Roșu, și de termenii *normalească*, *nomalicescă* descoperiți în scrierile cărturarilor ardeleni Gh. Șincai, Radu Tempea. Aceste variante au pierdut teren în fața termenului *didactica*, „știința învățătorei”, introdus de Ioan Mihuț în lucrarea tradusă din germană, *Manuductor pentru învățătorii școlasticești*, publicată la Buda, în 1818⁵ și *metodică*, termen descoperit în scrierile lui Naum Petrovici⁶.

³ N.A.Ursu, Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860). II: Repertoriu de cuvinte și forme*, Iași, Editura Cronica, 2004, p. 361.

⁴ Dimitrie Țichindeal, I.D. Suciuc, V. Bugariu, Emilian Micu, P. Radu, D. Onciulescu pledează pentru atribuirea traducerii cursurilor de pregătire pedagogică a învățătorilor după normele impuse de Maria Tereza lui Mihai Roșu. Aceste cursuri probabil au fost publicate în 1776 sub numele *Normalul*. N.A. Ursu menționează: „Este bine cunoscut faptul că, în opera de organizare și îndrumare a școlilor românești din Banat, Teodor Iancovici a fost ajutat de învățătorul român Mihai Roșu. Acesta traduce din limba sârbă (sau din germană) pentru că textul de care s-a servit era în ambele limbi și tipărește la Viena, în 1785, un manual de metodică alcătuit de Iancovici. S-ar putea deci ca traducătorul aritmeticii de la 1777, ca și a altor cărți școlare românești tipărite atunci la Viena și folosite în școlile din Banat, să fie învățătorul Mihai Roșu.” Vezi N.A.Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura Științifică, 1962, p. 89.

⁵ N.A. Ursu, Despina Ursu, *op.cit.*, p. 229.

⁶ Naum Petrovici a publicat la Buda, în anul 1818, *Pedagoghia și metodică pentru învățătorii școlilor orășenești și sătești*. Termenul metodică este definit astfel:

Pentru a înțelege importanța spațiului cultural bănățean în contextul formării vocabularului specializat din domeniul pedagogiei, reținem observația soților Ursu: „În manualele școlare și în alte texte românești traduse la sfârșitul secolului al XVIII-lea, mai ales în cele publicate în Transilvania, Banat și Bucovina, apar primele elemente ale terminologiei didactice și pedagogice românești moderne”⁷.

După cum se observă din ilustrările de mai sus, vocabularul pedagogic al primei jumătăți a secolului al XIX-lea a fost variat, noile cuvinte au circulat alături de cele vechi o perioadă de timp, acestea fiind scoase din uz treptat. Demersul realizat de cărturari relevă existența unei etape de căutare necesară pentru formarea unei limbi de cultură „marcată de spiritul național și sincronizată, totodată, cu marile limbi literare ale Europei, [...] expresie a stării de trecere la o nouă fază de dezvoltare lingvistică”⁸. O particularitate a limbii române prin raportare la celelalte limbi romanice, potrivit romanistului Alf Lombard, ar fi *configurarea particulară a vocabularului*, mai precis dispoziția de a păstra cuvântul vechi și în momentul în care se împrumută unul nou pentru desemnarea aceleiași noțiuni: „Limba lasă să pătrundă o mulțime de cuvinte noi, dar nu prea lasă să îi scape vreunul din cele vechi. Astfel, numărul său de cuvinte devine tot mai mare. Toate limbile posibile au fost numite bogate. Dar puține sunt acele limbi pentru care această expresie tocită ar putea avea un conținut mai real, din punct de vedere matematic, decât pentru română.”⁹.

„Nu e destui aceia, numai să crești pruncul, ci trebui să-l și înveți și atunci va fi pe deplin crescut. Apoi aceasta ne învață Methodica. Methodica ne învață a citi, a scrie, a socoti, a cunoaște sânta Lege și limba maicei, a cunoaște lumea și oamenii și înțelepțește a gândi și judeca.”. Vezi *Bibliografia pedagogică retrospectivă românească: 1785-1948*, vol. 1, Biblioteca Centrală Pedagogică „I.C. Petrescu”, 1993, p. XVI. Observăm că aici grafia cuvântului *metodică* trădează filiera de împrumut (cf. germ. *Methodik*).

⁷ N.A. Ursu, Despina Ursu, *op.cit.*, vol. I, *Studiu lingvistic și de istorie culturală*, p. 139.

⁸ Doina David, *Cu privire la adaptarea semantico-sintactică a neologismelor în limba culturii românești moderne*, în *Contribuții lingvistice*, Timișoara, Tipografia Universității Timișoara, 1986, p. 32.

⁹ Alf Lombard, *Destinul limbii române în Răsărit*, în LL, nr. 3-4, 1995, p. 13.

G. Ivănescu menționează că o parte din terminologia veche s-a transmis de la un traducător la altul, existând o influență a traducătorilor vechi asupra celor noi. Mai precis, „noua terminologie apare în cadrul celei vechi”¹⁰. Începând cu anul 1780 se declanșează un proces de cumulare a noilor termeni prin calcuri lingvistice, iar după anul 1830, în momentul în care se impune terminologia științifică occidental-romanică, se renunță la terminologia veche prin declanșarea procesului de înlocuire a calcurilor lingvistice. Printre cele mai importante caracteristici ale lexicului științific de după 1840 ar fi: reducerea numărului calcurilor în favoarea neologismelor, înlocuirea unor sufixe mai vechi cu altele romanice, dar și inconsecvența, persistența unor oscilații în legătură cu încadrarea morfologică a unor cuvinte, iar la nivelul sintaxei se observă o simplificare a topiciei, mai ales în jurul anului 1860. Lingviștii timișoreni, Ștefan Munteanu, Doina David, Vasile Țăra, menționează că relatinizarea nu a fost, în exclusivitate, efectul influențelor externe, ci și „rodul unei secțiuni de redescoperire și de valorificare a elementelor moștenite din latină, fie ele fapte de limbă cu largă circulație sau doar regionalisme și arhaisme”¹¹. Referitor la sintaxă, reromanizarea a dus la exploatarea modelului intern, cel al frazei populare românești, caracterizat prin „puritatea expresiei, cât și la acceptarea modelului francez definit de cărturarii epocii prin atributele sale: claritate, eleganță, limpezime”¹².

Sub acțiunea factorului stilistico-funcțional, precum și a circulației cuvintelor, unitățile din lexicul unei limbi se grupează în vocabularul limbii comune, privite ca totalitatea cuvintelor și a îmbinărilor de cuvinte care se folosesc în mod curent de vorbitorii ei, și în compartimentul limbajelor specializate. În cadrul acestei categorii intră elemente lexicale care sunt „legate de o activitate specifică, de un domeniu științifico-profesional”¹³. Granițele între aceste două

¹⁰ G. Ivănescu, *Formarea terminologiei filosofice românești moderne*, în *Studii de istoria limbii române literare*. Ediție îngrijită și postfață de Al. Andriescu, Iași, Editura Junimea, 1989, p. 122.

¹¹ Doina David, *Cîteva precizări cu privire la reromanizarea românei literare (I)*, în *Contribuții lingvistice*, Timișoara, Tipografia Universității Timișoara, 1988, p. 23.

¹² *Ibidem.*, p. 25-26.

¹³ Dan Slușanchi, *Studiul vocabularelor speciale. Probleme de metodă*, în *SCL*, XXII, 1971, nr. 6, p. 587-593.

limbaje sunt permeabile. Prin urmare, limbajul specializat este legat de limbajul comun prin relații de interdependență, adică procesul de transfer al unităților lingvistice între aceste două limbaje se realizează în ambele sensuri. Unitățile lexicale trec de la un limbaj la altul sau se găsesc în mai multe limbaje specializate în același timp. Paul Miclău afirmă: „De multă vreme între limbajele speciale și limba comună este un nesfârșit du-te vino; rezultatul este cristalizarea unor omonimii sau a unor polisemii, în cadrul cărora se manifestă mai multe semnificații tehnice, pe lângă cea curentă”. Autorul subliniază că „analiza semantică în cadrul limbajelor speciale va lua în considerare fiecare manifestare tehnico-științifică a unui lexem, lăsând la o parte nivelul uzual, mai cu seamă cel figurat”¹⁴. Împrumut terminologic intern înseamnă ridicare la rangul de termeni științifici a unor cuvinte ale limbii literare, adică obținerea de termeni prin „reinterpretarea cuvintelor curente”, după formula Valeriei Guțu Romalo¹⁵.

Din necesitatea denumirii unor concepte de specialitate, termenul „adiționează”, „conexează” unul, două sau mai multe elemente lexicale, formând astfel îmbinări terminologice. Prin urmare, se evidențiază atât îmbinări formate din două sau mai multe elemente având caracter terminologic, cât și îmbinări în care unul din elemente este termen, iar altul este lexem din limba comună, precum și îmbinări unde ambele elemente sunt din vocabularul comun, iar accepția este terminologică.

Definiția termenului bimembru *mijloace de intuițiune*, dată de Ștefan Velovan, în anul 1886, „obiectele (ilustrațiuni, tabele ori modeluri) de care ne folosim pentru a face impresiune asupra simțurilor școlariului și astfel a produce întrînsul intuițiunii chiar se numesc mijloace de intuițiune”¹⁶, demonstrează interferența terminologiei pedagogice cu lexicul limbii comune:

¹⁴ Paul Miclău, *Semiotică lingvistică*, Timisoara, Editura Facla, 1976, p.68-69.

¹⁵ Valeria Guțu Romalo, „Termenul” – *unitate a limbii*, în „Limba română”, București, 1997, nr. 1-3, p. 105.

¹⁶ Ștefan Velovan, *Simțirea, percepțiunea și intuițiunea*, în „Foaia Diecezana”, anul I, Caransebeș, 16/28 februarie 1886, nr. 7, p. 2.

<p>„școalele populare sunt <i>mijloacele</i> (instrumentele) cele mai bune spre a împărtăși poporului cunoștințele necesare pentru viață” (FD, 1887)</p>	<p>Mijloace de intuițiune</p> <p>Context pedagogic: „învățătorii să să cugete serios prin ce <i>mijloace de intuițiune</i> ar putea să-l facă pe elev ca să pătrundă și să cuprindă cât mai clar materia propusă.” (FD, 1902)</p>
--	--

Prin *reterminologizare* înțelegem schimbarea conținutului termenului în funcție de sistemul terminologic în care pătrunde. În procesul reterminologizării, migrând dintr-un sistem terminologic în altul, termenii suferă anumite mutații semantice. În urma transformărilor semantice însă se păstrează semul comun al termenilor. Aceasta ne face să credem că reterminologizarea conduce la apariția sau dezvoltarea polisemiei.

Suplent (Supleant) provine din fr. *suppléant*. Apare în dicționarul lui August Scriban, *Dicționarul limbei românești*, cu sensul „suplinitor de judecător sau judecător stagiar”. În context pedagogic, îmbinarea terminologică desemnează „persoana care are dreptul să înlocuiască un cadru didactic titular”¹⁷.

<p>Judecători suplenți</p>	<p>Învățători suplenți</p> <p>Context pedagogic: „Învățătorii suplenți adeseori trimit după învățătorul dirigent pentru rezolvirea unor mici mizerii” (FD, 1902)</p>
----------------------------	---

Potrivit dicționarului lui Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*, *dirigent* are la bază latinescul *dirigens, -entis*, „care dirige”. Autorul menționează în dicționar sensul „șef al unui oficiu poștal”, cât și pe cel din limbajul de specialitate pedagogic „profesor

¹⁷ Sorin Cristea, *Dicționar de pedagogie*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1998, p. 89.

însărcinat cu disciplina unei clase, fals dirigit¹⁸. În DEX este menționat și sensul învechit „director al unei școli primare rurale”.

Dirigent poștal	<p>Învățător dirigit</p> <p>Context pedagogic: „Învățătorul dirigit nu poate să-și neglige neconținutul clasei proprii, pentru ca să alerge în ajutorul suplimentului” (FD,1902)</p>
-----------------	---

Bibliografie

- ****Bibliografia pedagogică retrospectivă românească: 1785-1948*, vol.1, Biblioteca Centrală Pedagogică „I. C. Petrescu”, 1993.
- Coteanu, Ion, *Structura și evoluția limbii române (de la origini până la 1860)*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1981.
- Cristea, Sorin, *Dicționar de pedagogie*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1998.
- David, Doina, *Limbă și cultură. Româna literară între 1880-1920. Cu privire specială la Transilvania și Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1980.
- David, Doina, *Cu privire la adaptarea semantico-sintactică a neologismelor în limba culturii românești moderne*, în *Contribuții lingvistice*, Timișoara, Tipografia Universității Timișoara, 1986.
- Doina David, *Cîteva precizări cu privire la reromanizarea românei literare (I)*, în *Contribuții lingvistice*, Timișoara, Tipografia Universității Timișoara, 1988.
- Guțu-Romalo, Valeria, „Termenul” – unitate a limbii, în „Limba română”, 1997, nr. 1-3, p. 103-108
- Ivănescu, G., *Formarea terminologiei filosofice românești moderne*, în *Studii de istoria limbii române literare*. Ediție îngrijită și postfață de Al. Andriescu, Iași, Editura Junimea, 1989.
- Lombard, Alf, *Destinul limbii române în Răsărit*, în „Limbă și Literatură”, nr. 3-4, 1995 (LL).
- Miclău, Paul, *Semiotică lingvistică*, Timișoara, Editura Facla, 1976.
- Slušanchi, Dan, *Studiul vocabularelor speciale. Probleme de metodă*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXII, 1971, nr. 6, p. 587-593 (SCL).
- Ursu, N.A., Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860). II: Repertoriu de cuvinte și forme*, Iași, Editura Cronica, 2004.

¹⁸ Editura „Scrisul românesc S.A., fost Samitca, 1929 p. 430.

- Ursu, N.A., *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura Științifică, 1962.
- Sass, Maria *George Coșbuc și literatura germană*, Sibiu, Editura Amadeus, 2000.
- Scriban, August, *Dicționarul limbei românești*, 1928.
- Șăineanu, Lazăr, *Dicționar universal al limbei române*, Editura „Scrisul românesc” S.A., fost Samitca, 1929.

Izvoare:

- FD „Foaia Diecesană”. Organ al Eparchiei gr. or. rom. a Caransebeșului, 1887, 1902.
- „Educatorul”. Organ oficial al Reuniunii învățătorilor din eparhia Caransebeșului, Oravița, 1909,1910.

QUELQUES REMARQUES SUR LA RELATION LEXIQUE COMMUN -
LEXIQUE SPÉCIALISÉ PÉDAGOGIQUE

(*Abstrait*)

Mots clés: *relation lexique commun - lexique spécialisé, terminologisation, reterminologisation.*

Dans cet article nous essayons de présenter quelques observations sur la terminologie pédagogique du XIXe siècle et le début du XXe siècle, en ce qui concerne la relation: lexique commun- lexique spécialisé.